

Impact Factor - 6.261

ISSN - 2348-7143

**INTERNATIONAL RESEARCH FELLOWS ASSOCIATION'S
RESEARCH JOURNEY**

Multidisciplinary International E-research Journal

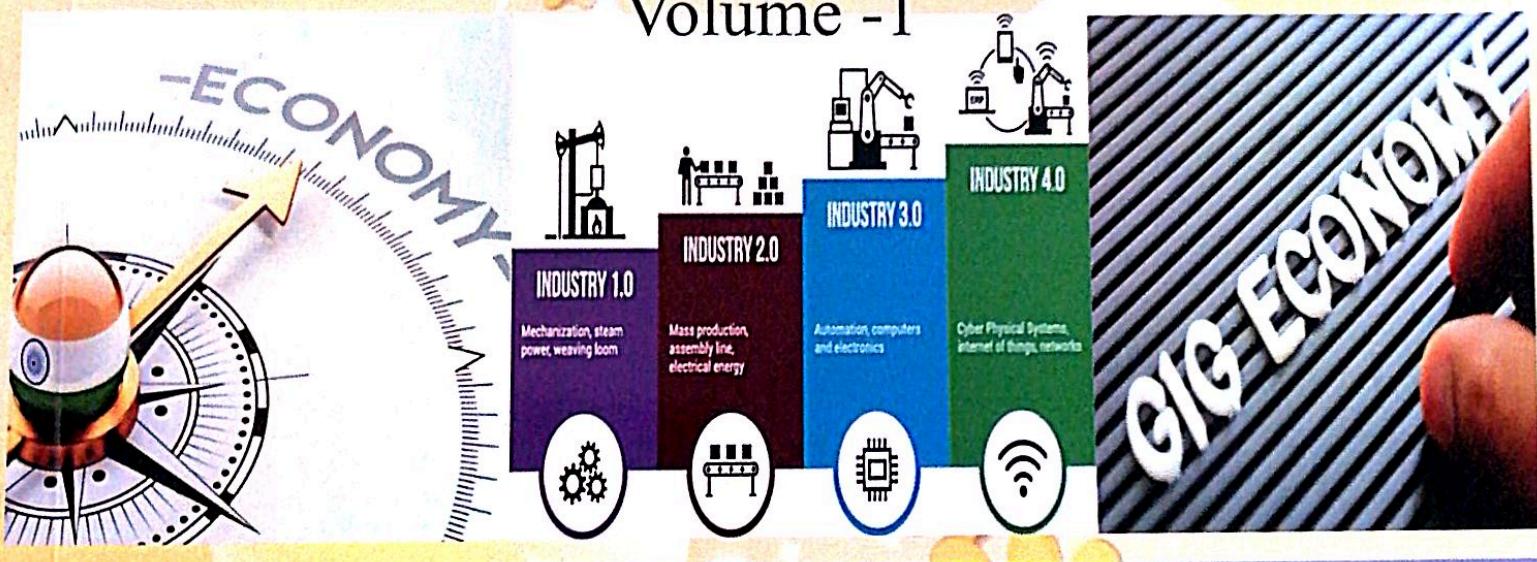
PEER REFERRED & INDEXED JOURNAL

December - 2019

SPECIAL ISSUE-CCV

भारतीय अर्थव्यवस्था : स्थिती व दिशा
Indian Economy : Condition & Direction

Volume - 1

Guest Editor

Dr. Subodh kumar Singh
(Principal)

Prof.Ravindra B.Shende
HOD, Dept of Economics
Lokmanya Mahavidyalaya,
Warora, Dist-Chandrapur (MS)

Chief Editor

Mr. Dhanraj T. Dhangar,
Assist. Prof. (Marathi)
MGV's Arts & Commerce College,
Yeola, Dist - Nashik [M.S.] INDIA

Executive Editor:
Prof. Virag S. Gawande

Director,
Aadhar Social
Research & Development
Training Institute Amravati

This Journal is indexed in :

- Scientific Journal Impact Factor (SJIF)
- Cosmos Impact Factor (CIF)
- Global Impact Factor (GIF)
- Universal Impact Factor (UIF)
- International Impact Factor Services (IIFS)
- Indian Citation Index (ICI)
- Dictionary of Research Journal Index (DRJI)

For Details Visit To : www.researchjourney.net

SWATIDHAN PUBLICATIONS

23	भारतीय लोकसंख्येचा विकासक्रम	प्रा. डॉ. रवि एस. सोरते	99
24	महात्मा गांधीचे आर्थिक विचार	प्रा. डॉ. ममता आर. साहु	105
25	वस्तु व सेवा कर : कार्य, फायदे व त्यासमोरील समस्या	प्रा. डॉ. विजय के. बन्सोड	108
26	उदारीकरण, खाजगीकरण व जागतिकीकरण आणि भारतीय अर्थव्यवस्था प्रा.विलास कांबळे		110
27	भारतीय महापुरुषाचे आर्थिक विचार	प्रा. वैशाली योगराज भेले	113
28	ग्रामीण विकास-एक अर्थनीती	प्रा. प्रशांत जगदीश वाल्देव	117
29	भारतीय अर्थव्यवस्थेतील आव्हाने (बेकारीच्या संदर्भात)	डॉ. लाजवंती रामदास टेंमुर्झे	120
30	वर्तमान भारतीय अर्थव्यवस्थेत रोजगारीचा प्रश्न	डॉ. मृणालिनी नरेन्द्र तापस	123
31	डॉ.बाबासाहेब आंबेडकर यांचे भारतीय शेती विषयक विचार	प्रा.एल.एस. सिताफुले	128
32	वर्तमान आर्थिक मंदी व भारतीय अर्थव्यवस्था: एक विश्लेषण	डॉ. सुनिल शिंदे	132
33	डॉ. बाबासाहेब आंबेडकरांचे भारताविषयक आर्थिक विचार	डॉ. स्वाती शिवदास शंभरकर	136
34	वर्तमानस्थीतीत लोकशाहीपुढील आव्हाने व उपाय	डॉ.प्रमोद शंभरकर	139
35	पर्यावरणीय तत्वावर आधारित अर्थव्यवस्थेची पुनर्रचना करणे ही आधुनिक काळाची एक गरज	प्रा. डॉ. सिध्दार्थ ज्ञा. नागदिवे	142
36	छत्रपती शिवाजी महाराजांचे आर्थिक धोरण	प्रा.स्वप्निल एस. बोबडे	145
37	भारतीय अर्थव्यवस्था में उदारीकरण, निजीकरण और वैश्वीकरण की भूमिका	चंदा आनंद बोरकर / डॉ. करमसिंग राजपूत	149
38	राष्ट्रपिता महात्मा गांधी आणि महामानव डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर यांच्या आर्थिक विचारांची समर्पकता	प्रा.नलिनी विठ्ठल पाचणे	153
39	निवडक भारतीय महापुरुषांचे आर्थिक विचार	कु. उज्ज्वला गिरीधर नागोसे	157
40	ग्रामीण विकास —एक अर्थनीती	प्रा. नरेंद्र के. पाटील	161
41	भारतीय महापुरुषाचे आर्थिक विचार.	प्रा.डॉ. विनोद ज्ञामा मोरे	165
42	भारतीय शेतीलआव्हाने आणि इस्पायल कृषी तंत्रज्ञान	प्रा. डॉ.संजय मारोतराव महाजन	174
43	भारतीय अर्थव्यवस्थेत वस्तु व सेवा कराचा प्रवास	सहा. प्रा. मडावी ए. डी.	178
44	विनोबांचे ग्रामीण अर्थव्यवस्था, ग्रामोद्योग व श्रमप्रतिष्ठेविषयी विचार	प्रा.डॉ.दीपक लोणकर	182
45	अर्थतज्ज्ञ डॉ. बाबासाहेब आंबेडकरांचे आर्थिक विचार	प्रा. राहुल मोरेश्वर लभाने	184
46	केंद्रीय बँकेची स्वायत्तता व बँकाच्या विलीनिकरणाची समस्या	प्रा. रविद्र श्रीराम कोरे	188

वर्तमान आर्थिक मंदी व भारतीय अर्थव्यवस्था: प्रकृति विषलेषण

डॉ. सुनिल शिंदे

अर्थशास्त्र विभागप्रमुख भिवापूर महाविद्यालय, भिवापूर

प्रस्तावना

वर्तमान भारतीय अर्थव्यवस्था अत्यंत नाजूक अशा स्थितीतुन जात आहे. भारतातील अनेक क्षेत्रे हे मंदीच्या तडऱ्याख्यात सापडले असून अनेक क्षेत्राची स्थिती अत्यंत वाईट झालेली आहे. भारतामध्ये सध्या सर्वच स्तरावर आर्थिक मंदीची चर्चा जोगत मुरु आहे. अर्थव्यवस्थेच्या विकासाचा वेग मंद झाला आहे. अर्थव्यवस्था गटांगळ्या खाऊ लागली आहे. सरकारने भारतीय अर्थव्यवस्थेला जागतिक पातक्तीवर वेगाने वाढणारी अर्थव्यवस्था असल्याचे यत्र देशवासीयांसमोर निर्माण करून भारताला पाच ट्रिलियन डॉलरची अर्थव्यवस्था करण्याचं स्वप्न दाखवल. आहे. परंतु बाजारपेठेतील वास्तव मात्र खूप वेगळे आहे. अनेक कारखाने बंद पडत आहेत. विविध कारखान्यातील उत्पादन घटले आहे. उत्पादीत वस्तूना मागणी घटल्यामुळे उत्पादन विक्रीविना पडून आहे. अनेक उद्योगांमध्ये कामगार कपात झाली आहे. शेअर बाजार कोसळत असल्यामुळे गेल्या काही दिवसापासून गुंतवणूकदारांना मोठ्या नुकसानीला सामोरं जावं लागत आहे. औद्योगिक क्षेत्र अतिशय सावध पवित्र्यात असून, उद्योजक नवी गुंतवणूक करण्यास तयार नाहीत. विदेशातून भारतात गुंतवणूक हाण्यासारखी परिस्थिती नाही. जीडीपीचा दर दिवसेदिवस घटतो आहे. डॉलरच्या तुलनेत रूपयाचे मूल्य कमी—कमी होत आहे. भारताचे माजी पंतप्रधान व अर्थतज्ज डॉ. मनमोहनसिंग, रिहर्ड बॅकेचे माजी गव्हर्नर व अर्थतज्ज रघुराम राजन, केंद्र सरकारचे माजी मुख्य आर्थिक सल्लागार अरविंद मुद्रमण्यम यांनी आर्थिक मंदीबाबत चिंता व्यक्त केली आहे. आणि आर्थिक मंदीला सरकारच्या चक्रीच्या धोरणाला आणि धोरणांच्या अंमलबजावणीला कारणीभूत धरले आहे.

• संशोधन पद्धती

प्रस्तुत संशोधनासाठी निवडलेल्या विषयाची समस्या वर्तमानकालीन असल्यामुळे संशोधनासाठी सर्वेक्षण व विश्लेषणात्मक पद्धतीची निवड केलेली आहे. माहिती मिळविण्यासाठी दुयम साधनांच्या वापरावर भर दिलेला आहे वर्तमानपत्रे, मासिके व संदर्भग्रंथाचा वापर केलेला अमृत इंटरनेटच्या माध्यमातून माहिती मिळविण्याचा देखिल प्रयत्न केलेला आहे.

• संशोधनाची उद्दिष्टे

- १) आर्थिक मंदीचा आढावा घेणे.
 - २) आर्थिक मंदीचा अर्थव्यवस्थेवरील परिणामांची चर्चा करणे.

- भारतीय अर्थव्यवस्थेची सद्यस्थिती

आर्थिक महासंतकडे वाटचाल करणाऱ्या भारताच्या अर्थव्यवस्थेपूढे मागील काही महिन्यापासून आर्थिक मदाच मंकट मागे लागले आहे. आर्थिक विकासाचा वेग गेत्या काही महिन्यापासून निरंतर कमी-कमी होत आहे. 'एक देश एक कर' या संकल्पनेतून उत्पन्न वाढीसाठी सुरु कलेल्या जीएसटी ही करप्रणाली लागु केल्यानंतरसुध्दा महसूलाचे अपेक्षित अद्वितीय साध्य होतांना दिसत नाही. सरकारने अर्थसंकल्पात महसूल वाढीचे प्रयत्न करण्याच्या ज्या घोषणा केल्या होत्या, त्यांना अद्याप यश आलेले नाही. निर्गुणूकीतून महसूलात वाढ करण्याचे सरकारचे प्रयत्न सुरु असूनसुध्दा आर्थिक मंदीच्या अवस्थेतून अर्थव्यवस्थेला वाचविण्याचे सरकारचे प्रयत्न अपुरे ठरले आहे. सकल राष्ट्रीय उत्पन्नातील वाढ गेल्या पंथरा अवस्थेतून अर्थव्यवस्थेला वाचविण्याचे सरकारचे प्रयत्न अपुरे ठरले आहे. नविन उद्योग वर्षातील कमी नोंदविली आहे. मागील ४५ वर्षातील सर्वात जास्त बेरोजगारी आपण अनुभवत आहोत. नविन उद्योग खायापण करण्यामाटी कोणीही पुढाकार घ्यायला तयार नाही. घरगुती उपभोग हा मागच्या-चार दशकातील सर्वात कमी आहे. अनुतांदीत कर्जामुळे वँका डबभाईस आलेल्या आहेत. अशा स्थितीत बँका नविन कर्ज वाटप करण्यास कचरत आहेत. महसूलातून विचार करता गेल्या सात महिन्यात एप्रिल ते ऑक्टोबरपर्यंत सरकारला ६.८३ लाख कोटी रु. महसूल मिळाला होता. आणि खर्च मात्र १६.५५ लाख कोटी रु. झाल्याचे निष्पन झाले आहे. ही महसूल तूट ७.२ ट्रिलियन रूपये (१००.३२ अब्ज डॉलर) उतकी गहीली असून ती अर्थसंकल्पातील लक्ष्याच्या १०२.४ टक्के पेक्षा जास्त आहे. देशाचा जीडीपी गेल्या महा वर्षात सर्वात कमी झाला अमून दुमन्या तिमाहीत केवळ ४.५ टक्के स्थिरावला असल्याची माहिती सरकारने दिली आहे. एका वर्षापूर्वी जीडीपी ७ टक्के होता तो यावर्षी अडीच टक्क्याने घसरला असून ही घसरण अर्थव्यवस्थेच्या पायाभूत क्षेत्रातील खराब कामगिरीमुळे झाल्याचे सरकारच्या आकडेवारीवरून दिसते. भारताचा आर्थिक विकासाचा दर कमी

होत असल्याची जी चिंता सरकार व्यतीरीकत अन्य घटकांकडून केली जात होती ती सद्याची आकडेवारी पाहता खरी असल्याचे आकडेवारीवरून दिसून आले आहे.

- वित्तीय तिमाही— जीडीपी दर

वर्ष	महिना	जीडीपी
२०१७-१८	जानेवारी — मार्च	७.४ टक्के
	एप्रिल — जून	६.१ टक्के
	जुलै — संटेंबर	६.० टक्के
	ऑक्टोंबर — डिसेंबर	६.८ टक्के
२०१८-१९	जानेवारी — मार्च	७.७ टक्के
	एप्रिल — जून	७.७ टक्के
	जुलै — संटेंबर	८.० टक्के
	ऑक्टोंबर — डिसेंबर	७.० टक्के
२०१९-२०	जानेवारी — मार्च	६.६ टक्के
	एप्रिल — जून	५.८ टक्के
	जुलै — संटेंबर	५.० टक्के
	ऑक्टोंबर — डिसेंबर	४.५ टक्के

Source: Tradingeconomics.Com (Ministry Of Statistics And Programme Implementation)

- मंदीच्या सावदातील भारतातील क्षेत्रे

देशातील मंदीचा सर्वात पहिला फटका वाहन निर्माती क्षेत्राला बसला आहे. सोसायटी ऑफ इंडियन ऑटोमोबाईल मॅन्युफॅक्चरर्स यांनी दिलेल्या माहितीप्रमाणे, प्रवासी वाहनांची विक्री एप्रिल २०१९ मध्ये २.४७ लाखावर घसरली ती मागील वर्षी याच महिन्यात २.९८ लाखावर होती. म्हणजेच वाहनांच्या विक्रीत १७ टक्क्यांनी घसरण झाली आहे. सरकारने जाहिर केलेल्या आकडेवारीनुसार आठ कोर सेक्टर आणि मॅन्युफॅक्चरिंग पीएमआय मध्ये मोठी घसरण पहायला मिळाली आहे. आठ प्रमुख क्षेत्रातील विकास दर जुलैमध्ये केवळ २.१ टक्के होता. मागील वर्षी याच काळात तो ७.३ टक्के होता. आठ मुलभूत उद्योगांमध्ये कोळसा, कच्चे तेल, नैसर्गिक वायू, रिफायनरी उत्पादने, खत, स्टील, सिमेंट, आणि वीज यांचा समावेश आहे. मुख्यत: कोळसा कच्चे तेल, नैसर्गिक वायू, रिफायनरी उत्पादनांचे उत्पादन कमी झाल्यामुळे मूलभूत उद्योगांची वाढ मंदावली आहे. चालु आर्थिक वर्षात एप्रिल ते जुलै या चार महिन्याच्या कालावधीत मूलभूत उद्योगांचा विकास दर मागील आर्थिक वर्षाच्या याच कालावधीत ५.९ टक्क्यावरून तीन टक्क्यावर आलेला आहे. विक्री, उत्पादन आणि रोजगाराच्या संथ वाढीमुळे देशातील उत्पादन क्षेत्र ऑगस्टमध्ये १५ महिन्याच्या निचांगी पातळीवर आलेला आहे. आयएनएस मार्केटचे इंडिया मॅन्युफॅक्चरिंग पर्चेसिंग मॅनेजर्स इंडेक्स जुलैमध्ये ५२.२ वरून ऑगस्टमध्ये ५१.४ वर घसरला. मे २०१८ नंतरची ही सार्वत खालची पातळी आहे.

- आर्थिक मंदीचीसर्वसामान्य कारणे

- १) भांडवलशाही अर्थव्यवस्थेत तेजी आणि मंदी येणे अपरीहार्यच असते. त्यानुसार प्रत्येक तेजीनंतर मंदी येतेच आणि प्रत्येक मंदीनंतर तेजी येतेच.
- २) कर्जाविरीन व्याज जर एका विशिष्ट प्रमाणाच्या वर आले. तर अतिरीक्त व्याजाचे ओळोग ग्राहकावर लादतात. यामुळे वस्तुन्या किंमती वाढून मागणी घटते. व परीणामत: मंदी निर्माण होते.
- ३) सरकारच्या करविषयक धोरणात जर करांचे प्रमाण अधिक असेल तर उद्योगातील नफ्याचा मोठा हिस्सा सरकार घेऊन जाते. त्यामुळे उद्योगाचा विस्तार करण्यासाठी पैसाच शिल्लक राहत नाही. यामुळे मंदी येऊ शकते.
- ४) जेव्हा एवढावा देश मुक्त अर्थव्यवस्थेचा स्विकार करतो तेव्हा दुसऱ्या देशातील मंदीचा परिणाम हा देशात पसरू शकतो.
- ५) जेव्हा विविध विकासकारी योजनावर होणारा सरकारी खर्च कमी होतो. तेव्हा रोजगार कमी होतो. अर्थातच रोजगार कमी झाल्यावर त्याचा परिणाम उत्पन्नावर होतो आणि परिणामी मागणीवर होतो.

- भारतातील वर्तमान आर्थिक मंदीची कारणे

आर्थिक मंदी निर्माण होण्याची नेमके कारण कोणती आहेत याबाबत अर्थतज्ञामध्ये एकवाक्यता आढळून येत नाही. १९२९ ते १९३३ मध्ये आलेल्या जागतिक महामंदीच्या कारणांचा शोध घेतांना प्रसिद्ध अर्थशास्त्रज्ञ लॉर्ड केन्स यांनी ग्राहकांमध्ये असलेल्या क्रयशक्तीच्या अभावामुळे निर्माण झालेली प्रभावी मागणीची कमतरता हे मंदी निर्माण होण्याचे कारण 'अर्थशास्त्राची मुलतत्वे' या प्रंथामध्ये नमुद केलेली आहे. डॉ. बाबासाहेब आबेडकर यांनी आर्थिक मंदीचे कारण विशद

करतांना 'राज्य समाजवाद' या संकल्पनेत आर्थिक विषमतेमध्ये झालेली वाढ ही महत्वाची बाब समोर आणली होती. आर्थिक विषमता वाढीमुळे उत्पादीत झालेल्या सर्व वस्तू खरेदीची क्षमता लोकांमध्ये नसते. यामुळे मागणीत घट होऊन उत्पादित संपूर्ण मालाची विक्री होत नाही. त्यामुळे नविन उत्पादन होत नाही. एकापाठोमाग एक कारखाने बंद पडण्याच्या स्थितीत येतात. त्यामुळे कामगार बेकार होतात. व पुन्हा लोकांची खरेदीक्षमतां घटत जाते. यातून अर्थव्यवस्थेमध्ये आर्थिक संकट निर्माण होऊन राष्ट्रीय उत्पादन वाढीचा दर कमी—कमी होत जाऊन आर्थिक मंदी निर्माण होते.

भारतातील वर्तमान आर्थिक मंदीचे कारण विशद करतांना भारतातौल खुल्या आर्थिक धोरणात महत्वाची भूमिका बजावलेले माजी पंतप्रधान व प्रसिद्ध अर्थशास्त्र डॉ. मनमोहनसिंग यांनी नोटबंदीची घोड़कूक आणि जीएसटीची सदोष अंमलबजावणीला आर्थिक मंदीसाठी जबाबदार घरले आहे. भारतातील असंघटीत क्षेत्रात रोख रकमेने आर्थिक व्यवहार करण्याचे प्रमाण अधिक आहे. शेतीक्षेत्रातील आर्थिक व्यवहारसुधा रोखीनेच चालतात. त्यामुळे नोटबंदीनंतर आलेल्या चलनतुटवड्यामुळे औद्योगिक उत्पादन घटन कृपी अर्थव्यवस्था कोलमडली. सेंटर फॉर मॉनिटरिंग इंडियन इकॉनॉमी ने म्हटल्यानुसार नोटबंदीनंतर जानेवारी—एप्रिल २०१७ दरम्यान असंघटित क्षेत्रात दीड कोटी नैकन्यावर गंडांतर आले. .

- आर्थिक मंदीचे परिणाम

- १) देशामध्ये आर्थिक मंदीला सुरवात झाल्यास हळू—हळू उत्पादनात घट होऊन अर्थव्यवस्थेत बेकारी वाढत जाते.
- २) आर्थिक मंदीमध्ये लोकांचा रोजगार जात असल्यामुळे वस्तू खरेदीची लोकांची क्रयशक्ती कमी—कमी होत जाते.
- ३) आर्थिक मंदीमध्ये आर्थिक विकासाचा वेग कमी—कमी होत जातो.
- ४) आर्थिक मंदीच्या काळात औद्योगिक उत्पादनात सतत घट होत जाते.
- ५) आर्थिक मंदीच्या काळात लोकांचे उत्पन्न प्रभावित होत असल्यामुळे या काळात बचत आणि गुंतवणूक कमी—कमी होत जाते.
- ६) आर्थिक मंदीच्या काळात नफ्याच्या घटत्या दरामुळे कर्जाची परतफेड थांबते आणि नविन गुतवणूकीला वाव नसतो त्यामुळे या काळात कर्जाला मागणी नसते.

- अर्थव्यवस्थेला चालना देण्यासाठी सरकारच्या व्यापक उपाययोजना

अर्थमंत्री निर्मला सिताराजन यांनी आर्थिक मंदी ही समस्या भारतासाठीच नाही. तर इतर देशही याचा सामना करीत आहे. असे म्हटले. सुधारणा ही एक निरंतर चालणारी प्रक्रिया आहे आणि देशातील सुधारणा सुरू आहेत. भारतीय अर्थव्यवस्था इतर देशांच्या तुलनेत चांगली असल्याचा दावा अर्थमंत्र्यांनी केला आहे. मंदीतून दिलासा देण्यासाठी पुढील दहा महत्वाचे निर्णय घेतले आहेत

१. गुहर्कज आणि वाहन कर्ज स्वस्त होईल :— रिझर्व बँकेने रेपो दरामध्ये केलेल्या कपातीचा फायदा ग्राहकांना देण्याचा निर्णय बँकांनी घेतला आहे. यासाठी रेपो रेट आणि एक्सटर्नल बेंचमार्क लिंक्ड उत्पादने अगोदरच लॉच करण्यात आलेली आहेत. बँकाच्या या निर्णयामुळे ग्राहकांना कर्ज स्वस्त मिळेल आणि याचा फायदा बांधकाम क्षेत्रासह आॅटो क्षेत्रालाही होईल.
२. ३० दिवसात जीएसटी रिफंड :— जीएसटी रिफंडमध्ये विलंब होत असल्यामुळे व्यापारांना अडचणीचा सामना करावा लागत आहे. त्यामुळे प्रलंबित जीएसटी रिफंड ३० दिवसात केला जाणार असल्याच अर्थमंत्र्यांनी करावा लागत आहे. त्यामुळे प्रलंबित जीएसटी रिफंड ३० दिवसात केला जाणार आहे.
३. सांगितल : भविष्यात जीएसटी रिफंड ६० दिवसात केला जाणार आहे.
४. बीएस—४ वाहनावर दिलासा :— ज्यांच्याकडे बीएस—४ मानकाची वाहने आहेत, ते या वाहनाचा वापर नोंदणी कालावधीपर्यंत करू शकतात. तर मार्च २०२० पर्यंत खरेदी केलेली बीएस—४ वाहनेही वैध असतील.
५. बीएस—४ वाहनावर दिलासा :— वाहनांची नोंदणी करण्यासाठी जे भरमसाठ शुल्क द्यावं लागत, वाहन नोंदनी शुल्कातून तूर्तास दिलासा :— वाहनांची नोंदणी करण्यासाठी जे भरमसाठ शुल्क द्यावं लागत, त्यातून पुढच्या वर्षी जूनपर्यंत सूट देण्यात आली आहे.
६. बॅकासाठी ७० हजार कोटी रूपये :— केंद्र सरकार बँकामध्ये ७० हजार कोटी रूपये जमा करणार आहे. यामुळे बॅकांना आणखी कर्जवाटप करता येईल. बँकामध्ये ही रक्कम जमा केल्याने अर्थव्यवस्थेत पाच लाख कोटी रूपये येतील असा सरकारला विश्वास आहे.
७. आयकर नोटीस :— हल्ली आयकर विभागाची नोटीस मिळाल्यानंतर तिचा निपटारा केला जात नाही. पण नोटीस तीन महिन्यात निकाली निघेल अस. अर्थमंत्र्यांनी सांगितल.
८. जीएसटी प्रणाली आणखी सुरक्षीत होणार :— जीएसटी आणखी सुरक्षीत करण्याचा निर्णय घेण्यात आलाय.
९. जीएसटी करदात्यांना दिलासा मिळणार आहे.
१०. आयकर विभागाकडून जाच होणार नाही. :— आयकर विभागाच्या अधिकाऱ्यांकडून अनेकदा करदात्याला त्रास दिला गेल्याचं समोर आलयं. पण हा त्रास रेखण्यासाठी केंद्र सरकारने पाऊल उचललयं. जुन्या ऑक्टोनोटीसवर १ ऑक्टोबरपर्यंत निर्णय घेणार असल्याचं सांगितल.

९. १५ दिवसात कर्जाची कागदपत्र मिळणार :— कर्ज बंद झाल्यानंतर १५ दिवसात सरकारी बँकांकडून कागदपत्र मिळणार आहे.

१०. सरचार्ज मागे :— अर्थसंकल्पात अति श्रीमंतावर सरचार्ज लावण्यात आला होता, हा सरचार्ज मागे घेण्यात आला आहे. यामुळे फौरेन पोर्टफोलिओ इन्वेस्टमेंट आणि देशातील गुंतवणूकदारांना दिलासा मिळेल, शिवाय यामुळे अर्थव्यवस्थेतील सुस्ती दूर होईल.

● उपसंहार

आर्थिक महासत्तेकडे वाटचाल करणाऱ्या भारतीय अर्थव्यवस्थेबाबत पंतप्रधान नरेंद्र मोदी यांनी अर्थव्यवस्था २०२४ पर्यंत पाच ट्रिलीयन डॉलर्स करण्याचे जे उद्दिष्ट ठेवले आहे. ते गाठणे सध्याच्या आर्थिक वाढीचा दर पाहता अवघड दिसत आहे. अर्थव्यवस्थेतील अनेक क्षेत्रामध्ये उत्पादन वाढीचा दर घटला आहे. त्यामुळे अर्थव्यवस्थेसमोर बेकारीचे संकट कोसळले आहे. अशातच सरकारने सार्वजनिक क्षेत्रातील उद्योगांचे खाजगीकरण करण्याची व्यापक मोहीत हाती घेतल्यामुळे सार्वजनिक क्षेत्रामध्ये काम करणारा कर्मचारी वर्ग आणि सर्वसामान्य जनतेपुढे चिंतेचे वातावरण निर्माण झाले आहे. विरोधक सध्याच्या आर्थिक मंटीला सरकारच्या चुकीच्या धोरणाला दोष देत आहेत. लोकांनाही सरकारचे चुकीचे धोरणच सध्याच्या स्थितीला जबाबदार वाटत आहे. अशा स्थितीत लोकांना दिलासा देण्यासाठी शिक्षण आणि आरोग्य यासारख्या सुविधा स्वस्त दरात उपलब्ध करून देणे आवश्यक आहे. रोजगार निर्मितीसाठी मनरेगावर अधिक सार्वजनिक खर्चाची तरतुद केली पाहिजे. रिअल इस्टेट क्षेत्राला प्रोत्साहन दिले पाहिजे जेणेकरून या क्षेत्रामध्ये रोजगार उपलब्ध होऊन लोकांच्या हातामध्ये क्रयशक्ती येईल. रिझर्व बँकेचे माजी गव्हर्नर रघुराम राजन यांनी सध्याच्या स्थितीवर उपाययोजना सुचिवितांना भांडवली क्षेत्रातील गुंतवणूक वाढीच्या सिफारशीसोबतच स्पर्धेला चालना देतांना देशांतर्गत क्षमता सुधारण्यासाठी भारताने विवेकाने मुक्त व्यापार करारात सामील होण्याचे आवाहनही केले आहे.

● संदर्भ

- १) चालु घडामोडी—२०१९ :— ओम पवार/मनोहर खरात संपादीत, युनिक अँकडेमी
- २) भारताच्या आर्थिक अस्वस्थेची मुळे कशात आहेत? अर्थकारण लेख, डॉ. मनमोहनसिंग
- ३) जागतिक मंदी आर्थिक अरिष्ट व भारत :— डॉ. वि.वि. घाणेकर
- ४) वर्तमानपत्र :— दैनिक लोकमत, लोकसत्ता, महाराष्ट्र टाईम्स, सकाळ
- ५) Economic Recesssion, Globalization & the Indian Economy :- Meenu Agrawal, New Century Publications
- ६) www.google.com